



การตีความปฏิจจนูปบาทสู่วิถีรู้แจ้งของนาคารชุน
Nagarjuna's Interpretation on *Paṭiccasamuppāda* for
Complete Realization

พระมหาธนากร ธนากร (ลาภเอกอุดม)¹

Phramaha Thanakorn Dhanakaro (Labekudom)

E-mail: Sumkidgorn@gmail.com

Received: March 8, 2024 Revised: April 12, 2024 Accepted: May 10, 2024

บทคัดย่อ

พระนาคารชุนได้นำหลักทางสายกลางคือ ปฏิจจนูปบาท มาเป็นเครื่องมือในการหยุดไหลตาม สังสารแห่งความคิด (สังขตะ) เพื่อเข้าสู่ความเป็นปรมาตม์ ซึ่งถือว่าเป็นที่สุดของการรู้แจ้งธรรมตามหลักปฏิจจนูปบาทเป็นการอธิบายโลกสมมติซึ่งปกปิดด้วยภาษาสมมติเรียกชื่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวสังขารคือความคิด ประชุมแต่ง โดยภาษาสมมติดึงภาพเขียนหรือจินตภาพภาษา เป้าหมายคือการนำจิตไปสู่การรู้สภาวะปรมาตม์อย่างถูกต้องในฐานะที่เป็นจริงสูงสุด การบรรลุด้วยการรู้แจ้งความจริงนี้เป็นเรื่องของจิตที่รู้ตัวและดำรงอยู่กับความว่าง และมองโลกแห่งปรากฏการณ์อย่างที่มีนัยเป็น ซึ่งถือเป็นการพัฒนาจิตถึงซึ่งนิพพาน (คือความสิ้นสุดของสังขตะ) ทำให้หลักปรัชญาของพระนาคารชุนตั้งอยู่บนพื้นฐานของญาณวิทยาบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวข้องกับการภวาทหรือการปฏิบัติใด ๆ การกระทำทุกอย่างล้วนมาจากความคิด การรู้แจ้งความจริงแท้บริสุทธิ์คือความจริงปรมาตม์ (ศูนยตา) จึงเป็นที่สุดของการหมดความสงสัย อยู่เหนือกิเลสทั้งหลาย เมื่อรู้แจ้งความจริงเหนือสมมติจึงดำรงอยู่ในโลกสมมติ ไม่แยกจากสมมติ และยังใช้ภาษาและโลกสมมติเพื่อนำไปสู่การรู้แจ้งความเป็นจริง เข้าถึงหรือประสบการณ์กับความว่างแห่งความว่าง ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางปรัชญาแบบเอกภาพ (Unity) หรือความเป็นจริงหนึ่งเดียวแห่งพหุภาพทั้งหลาย และส่งผลให้เกิดนวัตกรรมทางด้านการพัฒนาจิต ให้เข้าสู่ความเป็นพุทธะด้วยเครื่องมือคือ ญาณวิทยาบริสุทธิ์ ผ่านวิธีการวิภาชวิธี ซึ่งเป็นการวิภาชในสามระดับคือ วิภาชกับคนอื่น (อารมณ์ภายนอก) วิภาชกับความคิดของตนเอง และวิภาชกับกิเลสคือความหลง ในเชิงสุนทรียะ ความรู้ที่สมบูรณ์ของปฏิจจนูปบาทะปรากฏให้เห็นในรูปของมลทล ภาษา

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

สัญลักษณ์แฝงในงานพุทธศิลป์ทุกสาขา ซึ่งเป็นมรดกทางจิตวิญญาณหนึ่งที่โดดเด่นของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ปฏิจจสมุปบาท, วิถีรู้แจ้ง, นาคารชุน

Abstract

Nagarjuna introduced the middle path taken from *Paticcasamuppada*, as a tool to stop the flow of thought (Sangkhata) to reach the ultimate state of enlightenment. *Paṭiccasamuppāda* had been explained as an imaginary world through language with various names, which are thought-provoking ideas by fictional language based on virtual or imaginary languages. Its goal is to lead the mind to direct experience of the ultimate reality as the highest truth. Attaining this truth is a matter of mind with emptiness sphere seeing the phenomenal world as it is. This is regarded as developing the mind to Nirvana, the end of thought, it also forces Nagarjuna's view as the base of pure epistemology. It has nothing to do with prayer or practice. All actions are thought-provoking. The enlightenment of the pure truth, *Paramattha*, is thus the ultimate cessation of doubt, all desires cease away, beyond the imaginary, but the enlightened one still lives in the imaginary world, not separated from any thought construction and fictional worlds to guide the enlightenment by complete experience of the emptiness of emptiness. It gave rise to a philosophical culture of unity or the oneness of all and encouraging innovation for mental development to enter into Buddhahood with pure epistemology through the dialectical method which is a dialectic at three levels: dialectic with others, dialectic with one's own thoughts and the dialectic with his/her delusion. In terms of aesthetics, *Paṭiccasamuppāda* appears in the form of a Mandala, Stupa etc., as the symbolic language hidden in every branch of Buddhist art which is one of the outstanding spiritual heritages of Buddhism.

Keywords: Paticcasamuppada, path to enlightenment, nāgarjuna

บทนำ

หลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทซึ่งปรากฏเป็นหลักคำสอนเดิมโดยแท้คือพระไตรปิฎก และยังถูกกล่าวถึงในเรื่องของความสำคัญตามหลักคำสอนดังกล่าวที่โดยพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ 2 ประเด็นคือ 1) จักรวาล โลก และสรรพสัตว์แห่งสังสารวัฏญ์ย่อมดำเนินไปตามวัฏฏจักรแห่งสังสารวัฏญ์นี้ และย่อมจะลุ่มหลงติดอยู่กับ กับดักแห่งอัตตวาทุพาหนที่บีบคั้นให้เจ็บปวด ทุกข์



ทรมานไม่มีที่สิ้นสุด 2) ไม่มีผู้ใดจะเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้หากยังไม่รู้ชัดอย่างแจ่มแจ้งในปฏิจลสมุปปาท 3) ด้วยความไม่รู้แจ้งชัดจึงทำให้สัตว์ตกอยู่ในความหลงความยึดติดความคิดปรุงแต่งจนกลายเป็นมิจฉาทิฎฐิตุ่กอย่าง ด้วยเหตุนี้หลักคำสอนเรื่องปฏิจลสมุปปาทจึงเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจแห่งหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธเจ้าซึ่งสามารถจะนำไปสู่ความรู้แจ้งของความจริง ข้ามพ้นจากมิจฉาทิฎฐิต่าง ๆ ได้

ในการสร้างหลักปรัชญาศูนยวาทของท่านพระนาคคารุณท่านได้นำหลักแห่งคำสอนเรื่องปฏิจลสมุปปาทมาเป็นหลักของคำสอนพื้นฐาน ในการปูทางแนวคิดเรื่องทางสายกลาง หรือ มัชฌมกะ ซึ่งเป็นที่มาของคัมภีร์มูลาธมมกการิกา แต่งโดยท่านพระนาคคารุณ โดยการเน้นย้ำถึงทฤษฎีสัมพันธภาพคือ ปัจจายการ เพื่อเป็นฐานของการนำไปสู่การปฏิเสธสังขตภาวะคือ ความเห็นทุกอย่าง โดยการใช้วิธีการทางญาณวิทยาแทนการปฏิบัติธรรมแบบอื่น คือ วิภาษวิธี เป็นเครื่องมือสำคัญ

การตีความปฏิจลสมุปปาทของพระนาคคารุณ

หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความจริงโดยท่านพระนาคคารุณท่านได้ศึกษาแนวทางแห่งปฏิจลสมุปปาท หลักธรรมที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น เพราะมีปัจจัย จากในพระไตรปิฎกอันว่าด้วยปฏิจลสมุปปาทสูตรที่ว่าด้วยหลักแห่งปฏิจลสมุปปาท ที่มีมาในพระสูตรต้นตูปิฎกสังยุตตนิกายนิทานวรรค มีดังนี้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาและทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นได้ทูลรับสนองพระดำรัส จากนั้นพระผู้มีพระภาคจึงได้ทรงแสดงหลักคำสอนทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิจลสมุปปาทแก่เธอทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ปฏิจลสมุปปาท² อันว่านั้นเป็นอย่างไร คือ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญานจึงมี

เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี

² ส.นิ.อ. 2/1/7 (ปฏิจลสมุปปาท คือ ปัจจายการ หมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น).



เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภาวจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท”

ส่วนท่านพระนาคคารุณ มีชีวิตอยู่ประมาณปี พ.ศ. 693 ถึง พ.ศ. 793 เกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่เมืองวิหารกะ ทางตอนใต้ของอินเดีย และเคยศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยนาลันทา และได้เป็นอธิการบดีต่อจากพระราหุลภัทระซึ่งเป็นอาจารย์ของท่าน³ ท่านเป็นพระภิกษุนักพุทธปรัชญาที่มีความสำคัญมากที่สุดคนหนึ่งในศาสนาพุทธ พระนาคคารุณและลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงในพระพุทธศาสนา คือ อารยเทวะ เป็นผู้ก่อตั้งนิกายมัธยมกะ ในสังกัดของพุทธศาสนานิกายมหายาน พระนาคคารุณยังเป็นคนกำเนิดแห่งปรัชญาที่ปรากฏใน ปรัชญาปารมิตาสูตแต่ ท่านนาคคารุณ อ้างว่าตนได้เอกละเอียดกำเนิดของพระสูตรนี้มาจากพญานาคใต้เมืองบาดาล โดยตนเพียงแต่เป็นผู้เผยแพร่ความรู้ใหม่ไปในโลกเท่านั้น นอกจากนั้นท่านยังได้แต่งคัมภีร์มูลมหายมิกการิกา ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลหลักของหลักปรัชญามายมิกะ ซึ่งถือเป็นผลงานสำคัญที่สุด โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาจิตให้รู้แจ้งความจริงอยู่เหนือความคิดปรุงแต่งทุกอย่าง และใช้เป็นหลักการในการโต้แย้งกับลัทธิอื่น ๆ ซึ่งยังยึดติดอยู่กับความคิด ทฤษฎี ภาษาโดยไม่รู้ตัว จนทำให้หลักคำสอนของมายมิกะได้รับความนิยมแพร่หลาย ถือว่าเป็นสุดยอดของปรัชญาที่สามารถทำลายมิชฌาภิภูฏทุกประการ ไม่มีเจ้าลัทธิใดกล้าโต้ว่าที่กับท่าน เพราะท่านเป็นนักปราชญ์ที่มีความชำนาญในการโต้แย้ง⁴ และได้ใช้ชีวิตช่วงปลายที่อินเดียตอนใต้ ที่เมืองอมราวดี แคว้นอันธระซึ่งมีสถูปที่ระบุว่าประติษฐานอัฐิธาตุของท่านคือ นาคคารุณโกณฑะ

ในช่วงที่มีชีวิตท่านพระนาคคารุณได้ประพันธ์คัมภีร์ไว้มากมายแต่ที่เป็นหลัก ๆ คือ 1) คัมภีร์มหายมิกการิกา หรือ มายมิกศาสตระ ซึ่งประกอบด้วย 400 การิกา 27 ปริเฉท ซึ่งถือเป็นหลักคำสอนหลักของสำนัก หลักญาณวิทยาของท่านนาคคารุณ 2) อุกุโตภยะ เป็นหนังสือที่อธิบายความของมายมิกการิกา 3) สุธุทธเลขะ เป็นจดหมายที่เขียนถึงพระเจ้ายัญศรี เคาตมิปุตร⁵

³ Walliser, M., The Life of Nagarjuna from Tibetan and Chinese Sources, Madras: Nag Publishers, 1979; Asian Education Services, 1990), pp. 35.

⁴ อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, 2532), หน้า 121.

⁵ ธัญวัฒน์ โพธิศิริ, ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์พุทธ, (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549), หน้า 156-160.



แก่นแท้ของของหลักคำสอนของท่านพระนาคราชอยู่ที่ประโยคที่ว่า “สรรพสิ่งคือ ความว่างเปล่า (สรวม ศูนย์ม)” ซึ่งนำมาจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้ในสังยุตตนิกายมาสนับสนุนมติของท่านว่า

กัจจานะโลกนี้โดยมากอาศัยส่วนสุดสองอย่างคือ อตฺถิภา (ความมี) หนึ่งนัตถิภา (ความไม่มี) หนึ่ง ก็เมื่อบุคคลเห็นความเกิดแห่งโลกด้วยปัญญอันชอบตามความเป็นจริงแล้ว นัตถิตาย่อมไม่มี เมื่อบุคคลเห็นความเกิดแห่งโลกด้วยปัญญา อันชอบตามความเป็นจริงแล้ว อตฺถิตาย่อมไม่มี กัจจานะข้อที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่นี้เป็นส่วนสุดยอดอย่างหนึ่ง ข้อที่ว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่นี้เป็นส่วนสุดที่สอง ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลางไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุดทั้งสองนั้นว่า เพราะอวิชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร⁶

โดยท่านได้นำหลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินชีวิตแบบ มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งนำไปสู่การรู้แจ้งความเป็นศูนย์ตา คือ ถือว่า “สรรพสิ่งว่างจากสภาวะ” เนื่องจากความเป็นจริงของปัจจัยการหรือปฏิจจสมุปบาทไม่มีความเป็นอยู่อย่างอิสระ ปราศจากความเป็นอยู่โดยตัวมันเอง ไม่มีลักษณะคงที่⁷ ปฏิจจสมุปบาทนี้เรียกว่าทางสายกลางเพราะมีความหมาย 4 อย่างที่สนับสนุนการไม่ติดทางของความเห็นผิดทั้งหลายคือ 1) เพราะตรงกันข้ามกับที่สุดโต่งด้านเดียว 2) เพราะเว้นเสียซึ่งที่สุดโต่งด้านเดียว 3) เพราะเป็นเอกภาพในพหุภาพ 4) เพราะเป็นปรมาณูสัจจะ เนื่องจากเราไม่สามารถรับรู้ภาวะโดยอิสระจากอภาวะ การรู้ความเป็นจริงทั้งสองยอมทำให้จิตดำเนินเข้าสู่การรู้ศูนย์ตา

โดยการนำเสนอหลักคำสอนเรื่องศูนย์ตา พระนาคราชได้จำแนกภาวะของการรับรู้ของคนเราเป็น 2 สถานะคือ โลกสมมติและปรมาณู แล้วจึงใช้หลักปัจจัยการหรือปฏิจจสมุปบาทมาเป็นเครื่องมือในการอธิบายและนำจิตไปสู่จิตระดับปรมาณู โดยวิธีการวิภาควิธี การรู้แจ้งหลักปฏิจจสมุปบาทนั่นเองคือการรู้แจ้งปรมาณูธรรม นี่คือการเพ่งหมายสูงสุดของมหายมิกะเพื่อบรรลุถึงนิพพาน⁸ เมื่อว่าโดยปรมาณูสัจจะ ไม่มีอะไรเกิดเป็นภาวะหรือกลายเป็นอภาวะ ว่าโดยสมมติสัจจะเท่านั้น เราจึงสามารถกล่าวถึงความมีหรือความไม่มีแห่งวัตถุและธรรมบัญญัติทั้งหลาย ความจริง ไม่มีสิ่งใดมีภาวะของตัวเอง ที่ได้มีการคิดปรุงแต่ง ที่นั่นไม่พบกับปรมาณูสัจจะ การคิดปรุงแต่งคือสังขตะกับความจริงชั้นปรมาณูสัจจะ กล่าวคือ อสังขตะยอมไปด้วยกันไม่ได้ เพราะฉะนั้น เพื่อเข้าถึงอสังขตะคือนิพพาน

⁶ Thanissaro Bhikkhu (1997). SN 12.15 Kaccayanagotta Sutta: To Kaccayana Gotta (online) <http://www.accesstosight.org/tipitaka/sn/sn12/sn12.015.than.html> (15 กันยายน 2564)

⁷ วัชร งามจิตรเจริญ, สมการความว่าง, (สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ: นนทบุรี, 2554), หน้า 184.

⁸ Garfield, Jay L. "Dependent Arising and the Emptiness of Emptiness: Why Did Nāgārjuna Start with Causation?", *Philosophy East & West*, 44 (2), doi:10.2307/1399593, JSTOR 1399593, p. 221.



บุคคลต้องละทิ้งคืออยู่เหนือสังขตสภาวะโดยสิ้นเชิง เมื่อจิตใจของเราบริสุทธิ์จากมลทินคือสังขตสภาวะแล้ว ย่อมเข้าสู่การรู้แจ้ง ตถตาหรือปรมัตตสัจจะ หรือศูนยตา ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของนาคารชุน

วิภูฏจักรแห่งโลกสมมติและปรมัตถ์

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงความสำคัญของปฏิจจสมุปบาทว่าผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาทและมีความเข้าใจอย่างชัดแจ้งย่อมพ้นจากความสงสัยคือผลจากมิจฉาทิภูฏฐิได้ ในคัมภีร์อรรถกถารุ่นหลังได้พยายามตีความหลักคำสอนปฏิจจสมุปบาทเกี่ยวข้องกับการเวียนตายเกิดในสังสารวัฏฏในเชิงข้ามภพชาติหรือไม่ก็เป็นช่วงของการเกิดดับในลักษณะของจิต ซึ่งโดยธรรมชาติของจิตนั้นเกิดดับตลอดเวลาการมองเห็นความเกิดดับของจิตนั้นโดยอาศัยหลักปฏิจจสมุปบาทสายเกิดและสายดับ ไม่รู้แจ้งสายเกิดคือสายสมุทัยวารก็สามารถจะเกิดความรู้ชัดในอริยสัจทั้งสองส่วนคือทุกข์สัจ และทุกข์สมุทัยสัจ การเข้าใจและมีประสบการณ์รู้แจ้งสายดับ คือการน้อมจิตไปหา นิพพาน การรู้การเกิด-ดับของจิตจึงถือเป็นอารมณ์ปรมัตถ์เพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐานในสายเถรวาท

หลักปฏิจจสมุปบาท 12 เป็นคำสอนเดิมที่ปรากฏในในมหานิทานสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว เป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น เช่น ทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย 12 เรื่องเกิดขึ้นสืบ ๆ เนื่องกันมาตามลำดับ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 แบบคือ อนุโลมและปฏิโลม

1) การแสดงอนุโลม หรือแบบสมุทัยวาร คือ 1) เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี 2) เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี 3) เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี 4) เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี 5) เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี 6) เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี 7) เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี 8) เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี 9) เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี 10) เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี 11) เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี 12) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมี

2) แบบปฏิโลม หรือ แบบนิโรธวาร คือ 1) ความทุกข์ จะดับไปได้เพราะ ชาติ (การเกิด) อตตตา “ตัวตน” คิดว่าตนเป็นอะไรอยู่) ดับ 2) ชาติ จะดับไปได้เพราะ ภพ (การมีภาระหน้าที่และภาวะทางใจ) ดับ 3) ภพ จะดับไปได้เพราะ อุปาทาน (ความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ) ดับ 4) อุปาทาน จะดับไปได้เพราะ ตัณหา (ความอยาก) ดับ 5) ตัณหา จะดับไปได้เพราะ เวทนา (ความรู้สึกทุกข์หรือสุขหรือเฉย ๆ) ดับ 6) เวทนา จะดับไปได้เพราะ ผัสสะ (การสัมผัส) ดับ 7) ผัสสะ จะดับไปได้เพราะ สฬายตนะ (อายตนะใน 6 + นอก 6) ดับ 8) สฬายตนะ จะดับไปได้เพราะ นามรูป (รูปขันธ์) ดับ 9) นามรูป จะดับไปได้เพราะ วิญญาณ (วิญญาณขันธ์) ดับ 10) วิญญาณ จะดับไปได้เพราะ สังขาร



(อารมณ์ปรุงแต่งวิญญาน-เจตสิก) ดับ 11) สังขาร จะดับไปได้เพราะ อวิชชา (ความไม่รู้อย่างแจ่มแจ้ง) ดับ⁹

พระนาคราชุนได้นำหลักคำสอนนั้นมาเสนอเป็นหลักในเชิงปรัชญาแบบญาณวิทยา (Epistemology) คือใช้เน้นเรื่องความรู้ซึ่งเป็นธรรมชาติของจิตเป็นแกนหลักในการเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับจิต และถือว่าจิตเท่านั้นที่จะรู้แจ้งความเป็นจริงคือปรมาตม์ของตนเองได้ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของปรมาตมธรรม (ปัจเจกตัง) วามเข้าใจธรรมชาติพื้นฐานของความจริง จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเราได้เข้าใจทฤษฎีปฏิจาสุมุปาบทหรือปัจจยาการ ซึ่งเป็นหลักคำสอนเชิงอุปายของมาธยมิกะซึ่งหมายถึงทางสายกลาง คือ ไม่ติดอยู่กับทางสุดโต่งระหว่างสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีอยู่อย่างเที่ยงแท้) และอุจเฉททิฏฐิ (ความเห็นว่างขาดสูญ) ตามที่พุทธปรัชญาอธิบายว่าสรรพสิ่งล้วนอิงอาศัยกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดมีสถานะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง จึงเรียกว่าศูนย์ตา ทว่าก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นความว่างเปล่าหรือขาดสูญแบบอุจเฉททิฏฐิ หากหมายถึง ไม่มีสาระในตัวเอง แต่เป็นเพราะเหตุปัจจยอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแบบปัจจยาการ สรรพสิ่งในโลกจึงล้วนเป็นความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์กันนี้เป็นตัวบ่งบอกความไม่มีอยู่จริงของสิ่งต่าง ๆ

ไม่ใช่แต่จะให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องปัจจยาการเชิงหลักการเท่านั้น ไปแล้วเพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจชัดเจนกว่าเรื่องความเป็นจริงในการดำรงชีวิตปัจจุบันก็มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเรื่องนี้ด้วย โดยปกติคนเรา ในการดำเนินชีวิตปกติเราทุกคนก็ล้วนตกอยู่ในภาวะของการดำเนินชีวิตตามหลักเหตุปัจจัยในทุกวัน ความเข้าใจความเป็นเหตุปัจจัยของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวเราก็จะยิ่งทำให้เราเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตตามโพธิจิตในความคิด

การพัฒนาความรู้ของพุทธศาสนาให้เข้าสู่ระดับปรัชญาคือญาณวิทยาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเข้าใจความจริง 2 อย่างคือความเป็นจริงแบบปรมาตม์และความเป็นจริงแบบสมมติ ซึ่งทั้งสองอย่างดูเหมือนแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงแต่โดยเนื้อหาแล้วทั้งสมมติและปรมาตม์ต่างดำรงอยู่ในภาวะของปรมาตม์โดยอาศัยการเข้าใจหลักความจริงทั้งสอง นำไปสู่การยอมรับความเป็นจริง ศูนย์ตา (เชิงญาณวิทยา) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้จิตที่มักหลงยึดติดอยู่ในภาวะยึดถือว่ามีอยู่ และภาวะตรงกันข้ามคือการไม่มีอยู่ ของคนทั่วไป โดยใช้หลักทฤษฎีคือหลักคำสอนเรื่องปฏิจาสุมุปาบท ซึ่งแสดงให้เห็นคำสอนเรื่องสมมติบัญญัติและปรมาตม์

ในบทต้นของคัมภีร์มูลสมายมิกการิก นาคราชุน ได้กล่าวโครงสร้างของหลักศูนย์ตาของตนเอง และ เนื้อหาหลักของคัมภีร์ว่า

อนุปาทะ ไม่มีความอุบัติ อนิโรธะ ไม่มีความดับ อสาควตะ ไม่มีความเที่ยง อนุจเฉทะ ไม่มีความขาดสูญ อเนการถะ ไม่มีอรรถแต่อย่างเดียว อนานารถะ ไม่มีอรรถ

⁹ ที.ม. (ไทย) 10/95-130/57-76.



นานาประการ อนาคตะ ไม่มีการ เข้ามา อนิระคะ ไม่มีการออกไป ผู้ที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นเหตุปัจจัย ดับเสียได้ซึ่งปัญญายา ธรรมทั้งปวง ข้าพเจ้า (คือท่านนาคคารุณ) ขออภิวันทนาแด่พระพุทธรองค์ผู้เป็นเอกในบรรดาพุทธทั้งหลาย¹⁰

จากแนวความคิดของท่านพระนาคคารุณดังกล่าวนี้ มักจะถูกเข้าใจผิด ๆ ว่าเป็นพวกกลุ่มเมื่อมองในแง่ของทฤษฎีปฏิบัติสมมุติฐานทางจิตขึ้น โดยแท้จริงแล้ว ตามทัศนะของประชาชนไม่เคยมีความสัมพันธ์ในเชิงการเป็นอยู่อาศัยกันและกันเกิดของโลกของปรากฏการณ์หรือแม้แต่มิมีโลกปกติปรากฏการณ์นั้นไม่เคยมีอยู่จริง แม้ไม่มีสิ่งใดที่ความเป็นจริง แม้แต่ความเป็นจุดยึดใดก็ตามเรานั้นก็ชนก็ยังเน้นย้ำเสมอว่าโลกของปรากฏการณ์ใดเป็นสิ่งที่เปล่าและเพราะว่าปรากฏการณ์ซึ่งมีอยู่ในวัฏจักรทั้ง 12 ส่วนนั้นเป็นเหตุเป็นผลกันคืออาศัยเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ส่วนนั้นเป็นเหตุเป็นผลกันคืออาศัยเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป จึงไม่อาจบอกได้ว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งดำรงอยู่แม้แต่เพียงชั่วขณะ

ทฤษฎีปฏิบัติสมมุติฐานที่ถูกนำมาอธิบายปรากฏการณ์ของโลกในลักษณะสูญญตาของการประชุม นั้น มุ่งเน้นไปที่การนำจิตให้เข้าสู่การหลุดพ้นจากความคิดทั้งหมดเมื่อจิตเข้าถึงที่สุดของความคิดแล้วย่อมรู้ภาวะแห่งความเป็นจริงสูงสุดคืออารมณ์ปรมาตมซึ่งไม่อาจบอกได้โดยถ้อยคำใด ๆ ในการที่จะเข้าใจองค์ความรู้ของพุทธศาสนาอย่างถูกต้องนั้นนาคคารุณจึงได้นำเสนอความจริง 2 แบบที่ชัดเจนขึ้นคือ

1) *ความจริงแห่งโลกปรากฏการณ์* (สังขตะ) ซึ่งเป็นโลกความความคิดปรุงแต่ง ซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตที่รับรู้แต่จิตรับรู้ นั้นถูกลองโดยภาษาสมมติและมักจะติดอยู่กับโครงสร้างของภาษาสมมติคือ รูปประโยคยืนยัน และรูปประโยคปฏิเสธ ลักษณะความยึดมั่นอยู่กับภาษาความคิดดังกล่าวทำให้เกิดความคิดเห็นผิดต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดการยึดมั่นถือมั่น ความไม่พอใจ และกิเลสอย่างกลางซึ่งทำให้จิตวนเวียนอยู่กับความทุกข์

2) *ความจริงแบบปรมาตม* (อสังขตะ) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงแต่ต้องเข้าใจหรือผ่านการพิสูจน์ด้วยหลักปัจจัยการจนกระทั่งเข้าสู่ความเป็นสุญญตาการรู้ลักษณะของสุญญตาเป็นเรื่องของญาณวิทยา ไม่ใช่เรื่องอภิปรายหรือเรื่องจริยศาสตร์ใด ๆ¹¹

ในประเด็นนี้ทำให้ปรัชญามายมิกะเป็นเรื่องของญาณวิทยาบิสุทธิ์ ความรู้แบบญาณวิทยามายมิกะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้หลักคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างจากลัทธิหรือศาสนาอื่น อีกอย่างหนึ่งการที่หลักคำสอนของพุทธเจ้าประกอบด้วย การแสดงให้เห็นชัดถึงสมมติสัจจะและปรมาตมสัจจะจะสามารถทำลายมิจฉาทิฐิได้ทั้งหมด และยังทำให้ผู้ที่ยึดติดอยู่กับคำภีร์

¹⁰ Siderits, Mark; Katsura, Shoryu. Nagarjuna's Middle Way: Mulamadhyamakakarika (Classics of Indian Buddhism). (New Delhi: Wisdom Publications.2013), p.18.

¹¹ Garfield, J. L. (2002). Empty words, pp. 38–39.



อักษรหรือแนวคิดนั้นรู้และเข้าใจในข้อจำกัดของตัวเอง จนต้องมาศึกษาและประพจน์ ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เข้าถึงหลักความจริงแบบปรมาตม์

แต่ตามหลักความจริงในปรมาตม์นั้นคือการสิ้นสุดของความคิดและคำถามทั้งหลาย การพัฒนาทฤษฎีเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั้นเป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่การเข้าใจถึงความว่างเปล่าของสรรพสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเป็นประเด็นที่แตกต่างไปจากการตีความไปที่ประชุมของเถรวาท ซึ่งเน้นในเรื่องของภพภูมิแบบข้ามภพชาติและการเกิดดับของช่วงขณะจิตหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นปฏิจจสมุปบาทคือหลักคำสอนสำคัญที่สุด ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงคือความว่างเปล่าทั้งบุคคลศูนย์ตาและธรรมศูนย์ตา สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหลายใด ๆ ก็ตามที่อิงอาศัยกันล้วนนำไปสู่การรู้ของความว่างเปล่า ดังนั้นการเป็นสิ่งที่อิงอาศัยกันของปฏิจจสมุปบาทก็คือคนทางสายกลาง บางสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างอิงอาศัยกันไม่เคยมีขึ้น ดังนั้นสิ่งที่ไม่ว่างเปล่าย่อมไม่เคยมีอยู่¹²

คนส่วนมากมักเข้าใจว่าท่านพระนาคราชสอนปฏิจจสมุปบาทของโลภสมมติและหลักปฏิจจสมุปบาท แต่ก็หาเข้าใจจุดประสงค์และเนื้อหาหลักคำสอนในเรื่องไม่ติดขัดของเอกชนอย่างเข้าใจแล้วก็จะไม่สงสัยในเรื่องที่เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกอุกฉัยทิฐิ เพราะพระนาคราชไม่ได้มีจุดประสงค์จะนำเสนอเนื้อหาของหลักคำสอนเกี่ยวกับภววิทยาหรือด้านจริยธรรมใด ๆ แต่ได้เสนอภาวะที่จิตรู้ความเป็นปรมาตม์โดยผ่านทางญาณวิทยา เมื่อจิตหมดความสงสัยคือ ไม่ติดอยู่ในกรอบความคิดซึ่งเป็นโลกสมมติ จิตย่อมดำรงเป็นปรมาตม์นั่นเอง ศูนย์ตาจึงเป็นเพียงเครื่องมือในการนำจิตออกจากกรอบของความคิดปรุงแต่งซึ่งเป็นเรื่องของญาณวิทยา เท่านั้น เมื่อถึงที่สุดของศูนย์ตา คือ ศูนย์ตาในศูนย์ตา คือตัวศูนย์ตาก็ต้องเป็นศูนย์ตาด้วยเพื่อละความคิดยึดมั่นถือมั่นในสภาพบุคคลและธรรมทั้งหลาย โดยอาศัยหลักปฏิจจสมุปบาท เมื่อวิชาเกิดขึ้นทำให้สังขารเกิด เมื่อสังขารเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้วิญญาณเกิด เมื่อวิญญาณเกิดแล้วก็เกิดเหตุให้นามรูปเกิดขึ้น เป็นต้น ห่วงโซ่ทั้ง 12 อย่างซึ่งเป็นสภาพแสดงโลกแห่งปรากฏการณ์และนามธรรมทั้งหมดไม่ได้มีอยู่จริง เพราะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสิ่งอื่น ๆ อีก จึงไม่อาจกล่าวได้ว่ามีอยู่ หรือไม่มีอยู่ สรรพสิ่งจึงเป็นศูนย์ตา¹³

ดังนั้นความว่างเปล่าก็คือความความเป็นเหตุเป็นปัจจัย ด้วยเหตุปัจจัยที่เกิดดับต่อเนื่องจึงเป็นเครื่องหมายของความว่างเปล่า ความว่างเปล่าหรือศูนย์ตานี้เท่านั้นเป็นสิ่งที่มียุ่จริง เพราะความว่างเปล่าไม่เคยเปลี่ยนแปลง¹⁴ ความว่างเปล่าหรือศูนย์ตาจึงเป็นความจริงสุดท้ายที่ปฏิเสธทุกสิ่งรวมทั้งตัวมันเองด้วย ความรู้แจ้งนี้เป็นทั้งอภิปรายและจริยศาสตร์ในเวลาเดียวกันจึงถือว่าเป็นความรู้

¹² Mark Siderits and Shoryu Katsura, trans, Nagarjuna's Middle Way: Mulamadhyamikakarika, p.: 18-19.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175-76

¹⁴ จานงค์ ทองประเสริฐ, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1-4, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, 2540), หน้า 162.

ชั้นสูงซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของจิต ที่การปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งไม่เปิดช่องทางให้เกิดอัตตานุทิฐิและไม่ยึดติดกับสิ่งใด ๆ ในโลก

วิภาษวิธีเพื่อการรู้แจ้งปรมาตธรรม (ศุนยตา)

พระนาคารชุนได้พัฒนาวิธีการทางญาณวิทยาแบบใหม่ซึ่งไม่ใช่การคิดหาเหตุผลทั่วไป เพราะการคิดหาเหตุผลย่อมต้องสาละวนอยู่กับความคิดและไม่ใช่การภาวนาแบบเพ่งดูอารมณ์เพื่อพัฒนาสติสัมปชัญญะรู้อารมณ์เกิด-ดับ ซึ่งยังต้องยึดติดกับผู้คิด ผู้กระทำในฐานะของอัตตาโดยไม่รู้ตัว วิธีการแบบวิภาษวิธีคือ การพัฒนาจิตให้อยู่เหนือกรอบของความคิดทุกอย่าง เพื่อให้เข้าสู่ภาวะปรมาตโดยตรง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า วิภาษวิธีคือการทำลายความคิดเห็น นั้นเอง เป็นการย้อนกลับเพื่อให้จิตไม่ติดอยู่กับโลกสมมติบัญญัติ

วิภาษวิธีคือการใช้ภาษาวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดของฝ่ายตรงข้าม วิภาษวิธีเป็นการเคลื่อนไหวทางจิต เป็นความจำเป็นของการวิจารณ์เหตุผล เป็นวิธีรู้ชัดถึงหลักการและการย้อนหลักการของผู้อื่น เป็นการตีความหมายตรงกันข้ามของกันและกัน เป็นขจัดเสียซึ่งความรู้สึกขัดแย้งของเหตุผลที่ไม่รู้จบ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความบกพร่องของลัทธิตรงกันข้ามไม่สมเหตุสมผลอย่างไร¹⁵ เป้าหมายของวิภาษวิธีมีอยู่ 3 ประการคือ 1) เพื่อขจัดความเห็นผิด คือ ชี้ให้เห็นถึงการใช้หลักเหตุผลไม่ถูกต้อง 2) เพื่อสร้างทัศนะที่ถูกต้อง คือ ทำความผิดให้กระจางแจ้งเข้าสู่ปรมาตธรรมโดยตรงและรวดเร็ว 3) เพื่อขจัดความไม่แน่ใจในทัศนะที่ถูกต้องแล้ว จะต้องแม่นยำในหลักการของตนเอง¹⁶ ด้วยวิธีการทางวิภาษวิธีเท่านั้นจึงจะเป็นทางเอกให้สรรพสัตว์บรรลุถึงความหลุดพ้น พระโพธิสัตว์ต้องเห็นแจ้งในศุนยตาจึงถือว่าเป็นการดำเนินโพธิสัตว์มรรคได้อย่างถูกต้อง

วิภาษวิธีเป็นทั้งวิธีการพัฒนาความรู้ การตรวจสอบ และการปฏิบัติสมาธิเพื่อรู้แจ้งความจริงคือ ศุนยตา โดยนาคารชุนต้องการโต้แย้งความไม่สมเหตุผลของแนวคิดอัตถิภาวะ และความผิดพลาดของระบบความคิดที่ติดอยู่กับภาวะ กับภาวะ การปฏิเสธทั้งสองเรียกว่า ทางสายกลางซึ่งเป็นทางออกไปสู่การรู้แจ้งความจริงปรมาตโดยวิภาษวิธีแบ่งเป็น 2 หมวด หมวดละ 4 หัวข้อ รวมเป็น 8 ประโยคข้อความคือ

ประโยคยืนยันทัน คือ 1) ก 2) ไม่ใช่ ก. 3) ทั้ง ก.และไม่ใช่ ก. 4) ไม่ใช่ทั้ง ก. หรือไม่ใช่ ก.

¹⁵ สุวิญญู รักสัตย์, พระพุทธศาสนาตามหาญาณ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนบางกอกบลิ๊ก, 2555), หน้า 139.

¹⁶ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ บัญเสน, พระพุทธศาสนาแบบธิเบต, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ไทยธิเบต, 2538), หน้า 155.



ประโยคนิเสธ คือ 1) ไม่ใช่ (ก.) 2) ไม่ใช่ (ไม่ใช่ ก.) 3) ไม่ใช่ (ทั้ง ก. และไม่ใช่ ก.) 4) ไม่ใช่ (ทั้งไม่ใช่ ก. หรือ ไม่ใช่ ก.)

ทั้ง 8 ประโยคข้อความ สรุปลงได้ 4 ประโยค ซึ่งมักใช้กันอยู่คือ

1 สรรพสิ่ง (ธรรมะ-ขันธ 5) มีอยู่ (คือทั้งการยืนยันภาวะ และการนิเสธภาวะ)

2 สรรพสิ่งไม่มีอยู่ (คือทั้งการยืนยันภาวะ และการนิเสธภาวะ)

3 สรรพสิ่งทั้งมีและไม่มี (ทั้งการยืนยันและนิเสธ)

4 สรรพสิ่งไม่ใช่ทั้งมีและทั้งไม่มี (ไม่ใช่ทั้งการยืนยันและการนิเสธ)¹⁷

รูปแบบของประโยคทั้งหมดที่ผิดพลาดเพราะเป็นเรื่องของการสมมติบัญญัติคำ และรูปประโยคในภาษาซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการคิดเชิงเหตุผล ซึ่งปรากฏในรูปของอัตตานุทิจิ ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติทั่วไปของสามัญชน ข้อจำกัดเกิดจากรูปประโยคของภาษาที่ให้ทางเลือกเพียง ยืนยัน และการปฏิเสธเท่านั้น จึงทำให้คนทั่วไปหลงยึดติดอยู่กับส่วนใดส่วนหนึ่ง จนกลายเป็นมิจฉาทิฐิ วิธีทำลายมิจฉาทิฐิคือการรู้ความไม่สมเหตุผลของความคิดและข้อจำกัดดังกล่าว ก็จะเข้าสู่ปรมาตม์คือ อสังขตะ ซึ่งหมายถึงนิพพานนั่นเอง

จิตที่ฝึกฝนด้วยการใช้หลักภาษาวิธีโต้ตอบกับเจ้าลัทธิหรือทฤษฎีใด ๆ ที่มาจากภายนอก หรือ ตัวความคิดที่เกิดขึ้นกับตนเองตลอดเวลา ก็สามารถใช่วิชาวิธีนี้ทางการปฏิบัติได้ตลอดเวลา อิทธิพลการสนทนากับตนเองปรากฏชัดในแนวคิดของวัชรยาน และโกธานของพระพุทธศาสนานิกายเซน ซึ่งเน้นหลักวิธีการภาษาวิธีในขณะทำสมาธิหรือในขณะดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยการดำเนินตามหลักภาษาวิธีที่ถูกต้องย่อมทำให้จิตเข้าสู่ปรมาตม์โดยอัตโนมัติ หากมีการคิดยึดติด การตั้งคำถามใหม่ด้วยความสงสัยก็ให้หลักภาษาวิธีเหมือนเดิม เมื่อจิตรู้ต้นความคิดแล้วย่อมเป็นอิสระจากความคิดนี้เป็นจุดหมายสูงสุดของศูนยวาท

ปรมาตมธรรมคือพุทธจิต (ผู้รู้ตถตา)

เมื่อได้ฝึกปฏิบัติภาษาวิธีอย่างถูกต้องต้อง พระนาคราชได้อธิบายหลักโพธิจิต ซึ่งเน้นหลักในวิชยานวาทของโยคจาร ซึ่งมุ่งเน้นหลักการพัฒนาจิตเข้าสู่พุทธภาวะ หรือโพธิจิต โดยอาศัยหลักภาษาวิธีของนาคราช แม้ไม่เห็นด้วยบางอย่างกับศูนยวาทคือ วิชยานวาทถือว่า ผู้รู้ศูนยวาทต้องมีอยู่ในฐานะสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเป็นหลักโพธิจิต โดยการใช้ความเป็นเช่นนั้นหรือตถตา (Suchness) ความจริงปรมาตม์ คือ พุทธะนั่นเอง แต่มุ่งเน้นหลักการพัฒนาจิตเข้าสู่แหล่งกำเนิดเดิมของจิต โดยแบ่งจิตในเชิงพัฒนาการ 3 ระดับคือ 1) ระดับปรวฤตติวิญญาน คือ การ

¹⁷ Robinson, Richard H. 'Some Logical Aspects of Nagarjuna's System'. Philosophy East & West. Volume 6, no. IV (October 1957). University of Hawaii Press. P.294.



รับรู้การมีอยู่ของอารมณ์ของจิต (วิบากจิต) ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 6 ซึ่งคนทั่วไปมักเข้าใจผิดว่ามีสิ่งที่เป็นวัตถุ คือสิ่งที่ไม่ใช่จิตอยู่ภายนอกจนทำให้เกิด มิจฉาทิฐิ ยึดติดกับสิ่งภายนอก ภาวะจิตเช่นนี้ตกอยู่ในสภาวะแห่งปริกัลปิตะ คือ ถูกปกคลุมด้วยอารมณ์อื่น 2) ระดับกิลิขภูมิโนวิญญาน คือ วิญญาน หรือจิตที่รับรู้อารมณ์ภายใน เช่น ในความฝัน การทำสมาธิ หรือประสบการณ์ในโลกอื่น ภาวะจิตเช่นนี้ตกอยู่ในสภาวะปรตันตระ ซึ่งถูกครอบงำด้วยวิชา เป็นเรื่องของการสร้างจินตภาพของจิตที่ยังคล้อยกับความหลง และกิเลสต่าง ๆ 3) อลยวิญญาน คือ จิตที่เป็นพุทธะซึ่งเป็นจิตเดิมแท้ ไม่ติดอยู่ในการคิดปรุงแต่ง เป็นจิตใต้สำนึก ไร้การปรุงแต่ง ภาวะจิตนี้อยู่ในลักษณะหรือสภาวะปรีนิษปันนะ คือ สมบูรณ์ ครบถ้วน¹⁸

จิตที่สมบูรณ์ครบถ้วนนี้ก็คือ ปรมาต্মหรือศูนย์ตาของนาครชนนั่นเอง แต่วิชยานวาทไม่เห็นด้วยกับภาวะสมบูรณ์ว่าเป็นศูนย์ซึ่งเป็นลักษณะของนิเสธ จึงนำเสนอหลักปรมัตถธรรมเชิงบวก เพื่อชักชวนให้เกิดความเลื่อมใส ปิติดังการกระตุ้นให้เกิดความต้องการเข้าถึง และมองว่า ศูนย์วาทเป็นเพียงเครื่องมือหรือหนทางให้เข้าสู่ความรู้แจ้งแบบตถตา คือ รู้แจ้งว่าทุกสิ่งคือ จิตเท่านั้น ในลักษณะ มันเป็นเช่นนั้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงมักใช้คำว่า ตถตา หรือ ตถาคต เพื่อเป็นสรรพนามเรียกพระองค์เองซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ปฏิจจสมุปบาทสู่มณฑลแห่งจักรวาล

ความรู้เรื่องศูนย์วาทและโพธิจิตของพระนาครชนนำไปสู่วิวัฒนาการธรรมชาตพุทธในสมัยหลัง ที่เป็นได้ชัดคือ นิกาย ต้นตระกูลและวัชรยาน จากนั้นได้เผยแพร่เข้าสู่ประเทศต่าง ๆ ซึ่งได้สร้างสัญลักษณ์ทางศาสนาเพื่ออธิบายความและแสดงโลกทัศน์เพื่อเป็นการสืบต่อและสร้างสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณของพระพุทธศาสนาให้ครอบคลุมจิตใจ และกิจกรรมของชีวิตประจำวัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สิ่งที่จะช่วยให้เข้าใจหลักสมมติสัจจและปรมัตถสัจจผ่านทางปฏิจจสมุปบาทและวิภูฏสังสารได้ชัดเจนคือ ภาพทังกา (Tangka) ซึ่งได้เขียนเป็นรูปอธิบายธรรมชาตของปฏิจจสมุปบาททั้ง 12 และปรากฏการณ์ของวิบากจิตในกรอบของโลกสมมติ หรือสังขตะ การออกจากสังขตะได้ต้องอาศัยการรู้แจ้งปฏิจจสมุปบาทผ่านทางวิภาชวิธี คือ

กลุ่ม 1 อยู่นอกกรอบรูป เป็นรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังชี้ไปที่สัญลักษณ์แห่งการดับทุกข์ “มรรค 8” ภาพล้อธรรมจักร สัญลักษณ์แทน มรรค 8 หวักะโหลกทั้ง เปรียบเหมือน ชั้น 5

กลุ่ม 2 อยู่ในกรอบในสุด และกรอบ 2 คือ 1) สัตว์อยู่ 3 ชนิด ซึ่ง หมู คือ ความโลภ งู คือ ความโกรธ และ ไก่ เป็นตัวแทนของความหลง 2) กรรมมี 2 ด้าน คือ กรรมขาวและกรรมดำ

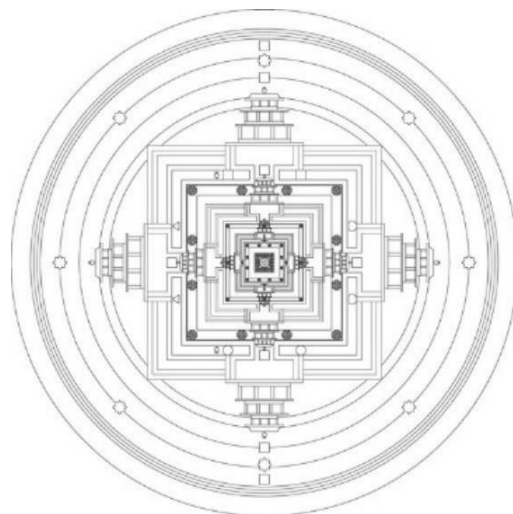
¹⁸ Anderson, Reb. The Third Turning of the Wheel: Wisdom of the Samdhinirmocana sutra (1st ed.). Berkeley, Calif.: Rodmell Press, 2012) p.79.



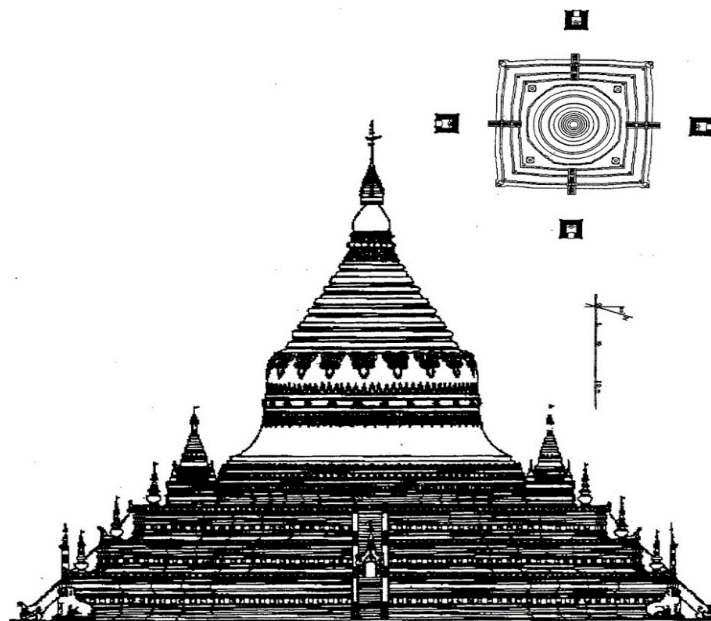
กลุ่ม 3 คือ กรอบของปฏิจจสมุปบาท ได้แก่ 1) อริชชา หมายถึง ความไม่รู้ ไปจนถึง ความทุกข์โสภกปริเทวะ (ภาพหญิงแก่ตาบอด) 2) คนปั้นหม้อแทน สังขาร 3) วานร แทน วิญญาณ 4) คนพายเรือแทน นามรูป 5) บ้านมี 6 หน้าต่าง แทน สฬายตนะ 6) บุรุษและสตรีแทน ผัสสะ 7) คนที่ถูกลูกศรติดลูกตาอยู่ เทียบด้วย เวทนา 8) คนติดสุราผู้กระหายหิวเทียบกับ ตัณหา 9) คนติดสุราผู้กระหายหิวเทียบกับ ตัณหา 10) หญิงมีครรภ์เทียบกับ ภพ 11) หญิงที่กำลังคลอดบุตรเทียบกับ ชาติ 12) ภาพคนแก่และศพคนตายเทียบกับ ชรา มรณะ

การสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงใช้เป็นทีเคารพบูชาเท่านั้นแต่เป็นสัญลักษณ์ชี้นำไปสู่การเข้าถึงความจริงแท้สูงสุดคือระดับปรมาตม์ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทและโพธิจิตซึ่งนิยมนำมากในมหายานและแพร่ขยายไปในประเทศต่าง ๆ

ในภาพแสดงกาลจักรของมณฑล แบ่งเป็น 1) ภายนอกคือวงล้อหรือกฎของเวลา อวกาศ 2) วงล้อตรงกลางคือ กรองของธาตุและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์และ 3) กรอบวงล้อของภายในสุดคือ คำสอนธรรม และ โพธิจิต ซึ่งอยู่ในภาวะสมาธิ (ศูนยตา) คือการหลุดพ้นจากกรอบของสังขตะ (ดูภาพ 1)



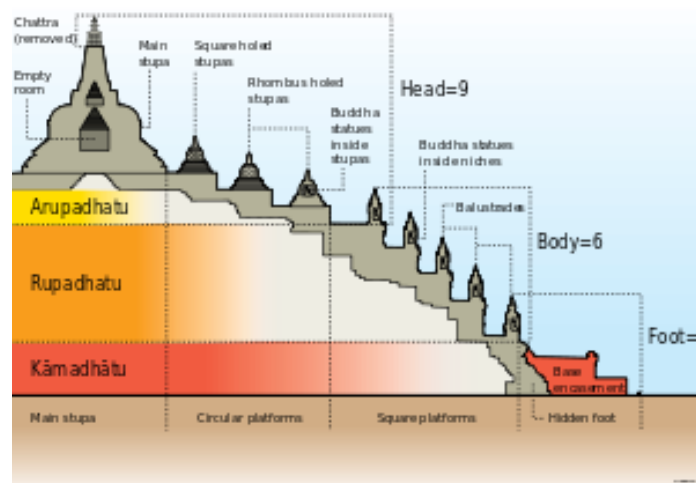
ภาพที่ 2 มณฑลที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างปฏิจจสมุปบาทและโพธิจิต



ภาพที่ 3

รูปเจดีย์ ขเวชิกอน ในพุกาม พม่า สร้างเมื่อ ค.ศ. 1100 เป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในพุกาม
รูปของขณทลนำไปเป็นรู้แบบในการสร้างงานสลูบ เจดีย์ เช่นที่ โบโรพุทโธ ในประเทศอินโดนีเซีย

Borobudur Cross Section and Building Ratio
Borobudur, Central Java, Indonesia



ภาพที่ 4

มุมมองแบบตัดขวาง (เจดีย์โบโรพุทโธ Borobudur)

จากภาพตัดแสดงให้เห็นการจัดลำดับของโลกแห่งจิตซึ่งเป็นปรมัตถธรรมและกรอบภายนอก
เป็นกรอบแห่งสมมติธรรม โดยมุ่งไปที่พุทธจิตคือ ปรมัตถธรรม (อสังขตะ) ซึ่งเป็นเป้าหมายของหลัก
คำสอนของพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในศาสนสถานซึ่งบรรจุคำสอนและการปฏิบัติที่มีผลต่อจิต
วิญญาณมากกว่าเอกสารหนังสือหรือคัมภีร์ อีกทั้งยังทนทานเป็นหลักฐานสำคัญในการยืนยัน

หลักธรรม และยังใช้เป็นที่ยึดปฏิบัติธรรม อาศัยระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผ่านทางปรัชญาธรรมที่แฝงไว้ในพุทธสอฎุบ เเจดีย์ เป็นต้น

บทสรุป

ท่านพระนาคาธุรชุนได้พัฒนาองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาให้เด่นชัดขึ้นมาหลังพุทธกาล โดยใช้วิธีการทางญาณวิทยา เริ่มจากการสร้างหลักคำสอนเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา โดยผ่านหลักคำสอนเรื่องปฏิจจสมุฎปาบท และนำเอาหลักปฏิจจสมุฎปาบทมาใช้ในการนำไปสู่หลักปรัชญาของตนเองคือ “ศูนยตา” ซึ่งถือเป็นภาวะบริสุทธิ์ของจิตที่เป็นปรมาัตถ์ โดยผ่านวิธีการทางญาณวิทยาคือ วิชาขวิธิ เพื่อเข้าสู่การรู้แจ้ง ตถตา (ความเป็นเช่นนั้น) ซึ่งถือเป็นแก่นหลักของคำสอน หลักคำสอนเรื่องศูนยตาและตถตา นำไปสู่การสร้างสรรคพุทธศิลป์เพื่อใช้เป็นสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณของชาวพุทธรุ่นหลัง เพื่อหลีกเลี่ยงการขัดแย้งและการติดกับดักของภาษาทางคัมภีร์ โดยการใช้สัญลักษณ์และความงดงามของการตกทอดของสีแสง ลักษณะ รูปลักษณ์ ของสอฎุบเเจดีย์แทนตัวหนังสือแต่คงไว้ซึ่งประสบการณ์ตรงทางจิตวิญญาณ แห่งศูนยตาของโลกสมมติและปรมาัตถธรรม สู่การดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมแห่งตถตาซึ่งปรากฏในสอฎุบเเจดีย์ และพุทธศาสนสถานซึ่งช่วยเราให้เกิดการตระหนักถึงความรู้ระดับปรมาัตถ์สูงสุด

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.
- จ่านงค์ ทองประเสริฐ. ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1-4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน. 2540.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ บัณฑิต. พระพุทธศาสนาแบบธิเบต. กรุงเทพมหานคร: ศูนยไทยธิเบต. 2538.
- วัชรระ งามจิตรเจริญ. สมการความว่าง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ. 2554.
- สุวิญ รักสัตย์. พระพุทธศาสนาหมายาน. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนบางกอกบลิ๊ก. 2555.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน. 2532.
- ธัญวัฒน์ โพธิศิริ. ชีวิตและผลงานของนักปราชญ์พุทธ. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2549.
- Anderson, Reb. The Third Turning of the Wheel: Wisdom of the Samdhinirmocana sutra (1st ed.). Berkeley, Calif.: Rodmell Press. 2012.
- Garfield, J. L. Empty words, Buddhist Philosophy and Cross-Cultural Interpretation, (Oxford University Press. 2002.



- Nagarjuna. Nagarjuna's Middle Way: Mulamadhyamikakarika. Trans.by Mark Siderits and Shoryu Katsura, Wisdom Pub.2013.
- Siderits, Mark; Katsura, Shoryu. Nagarjuna's Middle Way: Mulamadhyamikakarika (Classics of Indian Buddhism). New Delhi: Wisdom Publications.2013.
- Walleser, M., The Life of Nagarjuna from Tibetan and Chinese Sources, Madras: Nag Publishers, 1979.; Asian Education Services,1990.
- Garfield, Jay L. (1994), "Dependent Arising and the Emptiness of Emptiness: Why Did Nāgārjuna Start with Causation?", Philosophy East & West, 44 (2), doi: 10.2307/1399593, JSTOR 1399593.
- Robinson, Richard H. 'Some Logical Aspects of Nagarjuna's System'. Philosophy East & West. Volume 6, no. IV (October 1957). University of Hawaii Press.
- Thanissaro Bhikkhu (1997). SN 12.15 Kaccayanagotta Sutta: To Kaccayana Gotta (online) <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/sn/sn12/sn12.01.than.html>. (1 5 กันยายน 2564)

